

Nachttrein naar Berlijn

In deze reeks verscheen ook bij
Ambo | Anthos *uitgevers*:

Auke Hulst, *Zephyr*
Sien Volders, *Bij twijfel altijd noord*
Emy Koopman, *Kindertrein uit Boedapest*
Nelleke Noordervliet, *Paleis op wielen*
Willemijn van Dijk, *Romeinse sporen*

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven
van de nieuwste boeken van Ambo | Anthos *uitgevers*
via www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

H.M. van den Brink

Nachttrein naar Berlijn

Ambo | Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6632 1

© 2024 H.M. van den Brink

Omslagontwerp © Rouwhorst + Van Roon

Omslagillustratie © CSA Images / Rouwhorst + Van Roon

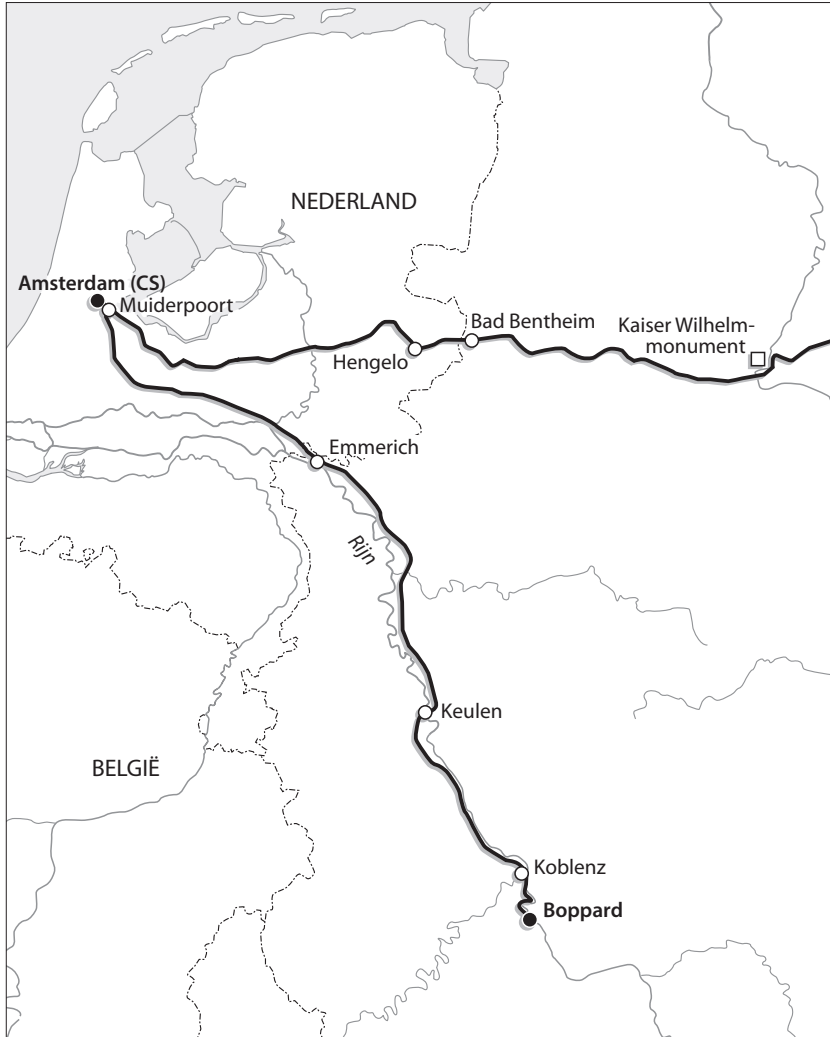
Kaart GO Graphics

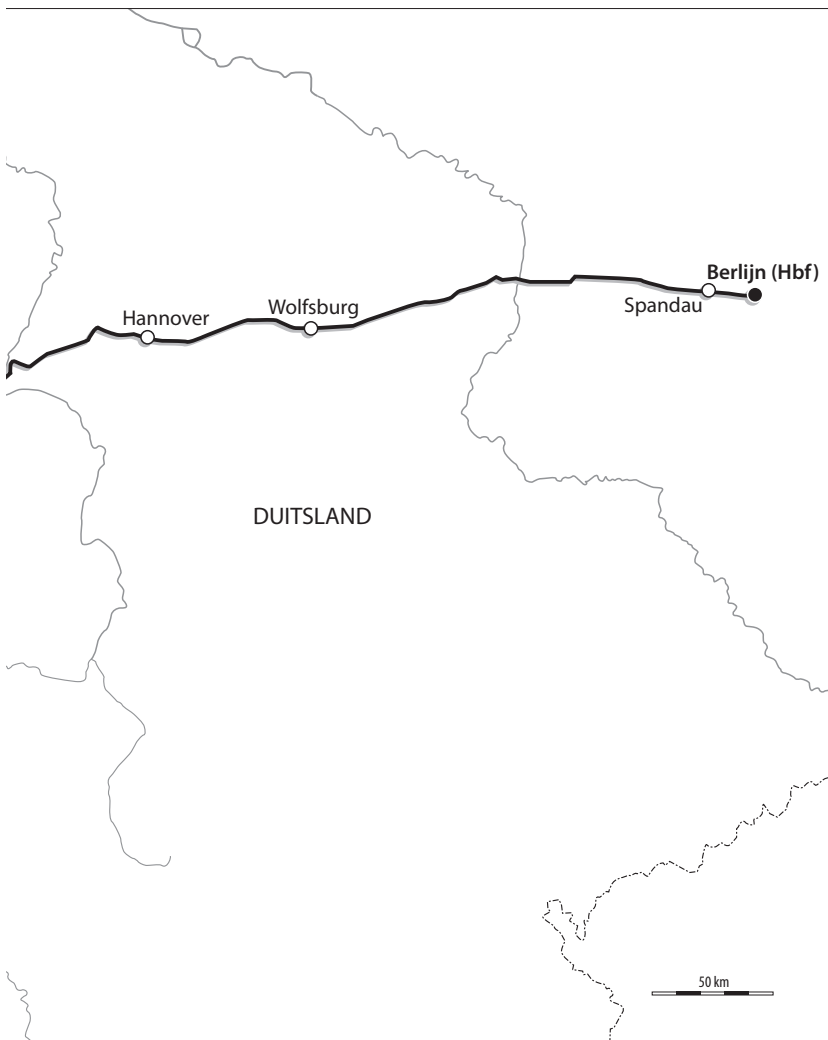
Zetwerk Mat-Zet B.V., Huizen

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

‘De herinnering is een beweging.’

PAUL INGENDAAY

I

Op een avond in augustus wacht ik op de trein van A naar B, 9
van Amsterdam naar Berlijn. Het is een warme, drukke
dag geweest, maar het Centraal Station oogt nu zo goed
als verlaten. Alleen op het perron langs spoor 8 staan nog
plukjes reizigers, bagage op hun rug of naast hun voeten,
sommigen met een fiets aan de hand. Zelf heb ik een tas
met het meest noodzakelijke bij me. En een lege koffer.
De grote wijzer van de stationsklok springt naar twee mi-
nuten over elf wanneer de nachttrein rammelend, een
kwartier te laat, het station binnenrolt.

De rijtuigen van de trein waarvoor ik een kaartje heb, zijn
gebouwd in de jaren vijftig van de vorige eeuw, net als ik,
en net als ik vertonen ze daar de sporen van. Ze zijn een
beetje gebutst, een beetje hoekig, ze functioneren nog

maar zijn niet helemaal meer bij de tijd. Dat heeft niet alleen maar met hun uiterlijk te maken. De stroom doet het niet in alle coupés en ook met de wc's zijn er problemen. Met wat moeite klim ik de treden op naar de nauwe deur die toegang geeft tot wagon nummer 10. De grote lege koffer schuif ik voor me uit.

10 De wagons zijn gebouwd voor de Slowaakse spoorwegen, maar de coupé waarin ik mijn plaats vind had net zo goed in West-Europa dienst kunnen doen. Alles komt me bekend voor.

De statige zitplaatsen met hun armleuningen en hoofdsteunen.

De stoffige geur ervan – ze zijn bekleed met pluizig dik fluweel in een kleur die het even onaantrekkelijke als geruststellende midden houdt tussen grijs en groen.

Er is een schakelaar voor de lampen en een knop om de ventilatie te bedienen. Geen airconditioning, de ramen kunnen open.

Aan het plafond: een bak met zacht oranje licht dat de hele nacht aan zal blijven, een verzameling insecten onderin, wie weet waar ze binnen zijn gekomen en hoelang ze er al liggen.

Tekstbordjes met aanwijzingen in vier talen.

Ik til mijn koffer in het rek boven de stoelen.

‘Is die niet te groot daarvoor?’ vraagt de man schuin tegenover me. Hij draagt een korte broek, sportschoenen en een rood shirt zonder mouwen. Hij biedt aan om te helpen. Ik sla zijn aanbod af.

‘Als hij valt, dan is het op mijn eigen hoofd,’ stel ik hem gerust.

De man lacht vriendelijk. Wat zou hij denken wanneer hij wist dat mijn koffer vrijwel leeg is?

11

Treinen zijn in romans en speelfilms vaak het toneel voor een misdaad of een ander hevig drama. *Moord in de Oriënt-Expres*, *Strangers on a Train*, *Der Zug war pünktlich*. De passagiers zijn gedurende de reis tot elkaar veroordeeld, ze kunnen hun noodlot niet ontlopen.

In zo’n verhaal is de man met de grote koffer, die bovendien heel licht blijkt en waar niemand aan mag komen, al snel verdacht.

Ik kijk nog even schuin omhoog. Voor het smokkelen van juwelen is hij te groot en te nieuw. Maar voor een lijk weer te klein, of het zou van een tengere Aziatische courtesane moeten zijn en ook nog heel zorgvuldig getranscheerd.

Dit is dan ook niet zo’n verhaal. Geen fictie. Vannacht,

zo heb ik me voorgenomen, zal ik het bij de feiten houden. Ik heb een woning in Berlijn en de koffer is nodig omdat ik aan de vooravond sta van een lang verblijf in weer een ander buitenland, Korea. Dat laatste is op zichzelf natuurlijk ook een feit, zij het overbodig, het doet er niet toe voor de reis die ik nu maak. Maar die hele koffer niet vermelden, dat zou ook vreemd zijn, hij valt nogal op. Als mijn medereizigers later gevraagd wordt wat ze zich van mij herinneren, zou dan die koffer niet het eerste, misschien wel het enige zijn?

12

Ik sta op en loop naar het gangpad, schuif het raam naar beneden en kijk uit over de verlaten perrons van Amsterdam Centraal. De ijzeren overkappingen die het dichtst bij het hoofgebouw liggen zijn al meer dan een eeuw oud, de nummers tellen naar vroeger af. Met mijn ogen half dichtgeknepen stel ik me het vertrek van een belangrijke internationale trein in het verre en het wat minder verre verleden voor.

Andere mensen, zelfde omgeving. Vast niet zo stil, zelfs niet op dit uur. Kruiers die met hun wagentjes de hutkoffers van rijke passagiers naar de eersteklascoupés brengen. Verderop de plunjezakken en kartonnen valiezen die door het raam worden aangegeven aan de reizigers die

een zitplaats in de tweede of derde klas veroverd hebben. Familie die, na een perronkaartje te hebben gekocht, staat opgesteld om de dierbaren uit te wuiven, zakdoeken al in de hand; wie weet hoelang ze wegblijven of wanneer je weer iets van hen hoort. Verkopers van koffie, broodjes, melk, kranten, chocoladerepen en sigaretten die, nadat de meeste mensen zijn ingestapt, met hun karretjes, hun tassen en hun dienbladen nog een laatste keer langs de wagons lopen terwijl ze luidkeels hun waren aanprijzen. Koperen stuivers, zilveren kwartjes en guldens, zelfs papieren rijksdaalders worden aangereikt door uit de ramen hangende kopers. En dan, wanneer de deuren zijn dichtgeklopt, het fluitsignaal geklonken heeft en de trein zich in beweging zet, is er de late passagier, een waaghals, die toch nog een sprintje trekt, zijn jas en zijn das fladderend achter zich aan, op een treeplank springt en de deur openwrikt, terwijl een andere vent intussen zo lang hij kan meeholt met de trein, niet om er nog in te springen maar om zijn meisje te laten zien hoeveel hij van haar houdt.

Nee, dit is geen verzinsel. Het is een combinatie van wat ik heb meegemaakt, ondersteund door beelden uit films en van foto's. Een samengestelde herinnering. Al die dingen heb ik gezien, als kind, vijftig, zestig jaar geleden, ik

heb nog in stoomtreinen gezeten, ze werden in Duitsland pas in de jaren zeventig van de vorige eeuw afgeschaft. Het verleden is niet dood, het is niet eens voorbij, schreef William Faulkner. Herinneren doe je namelijk niet in het verleden maar in het hier en in het nu, het is een beweging. Al helpt het soms wel om je ogen er een beetje bij dicht te knijpen en door je oogharen dat hier-en-nu te bezien.

- 14 De man in het rode shirt is naast me aan het raam in de gang komen staan. Nu staren we samen naar de lege perrons. Hij heet David, hij is kapper komt uit een dunbevolkte streek in het noorden van Portugal, woonde in Brussel, werkt nu in Londen, is benieuwd naar Berlijn. Ik realiseer me dat hij, wanneer hij zou doen wat ik net deed, andere scènes, met ander volk, zou zien.

Hij maakt het zich niet makkelijk door in de nachttrein voor een stoel te kiezen in plaats van een couchette of een bed. Kan hij niet meer betalen?

Dat vraag ik hem natuurlijk niet. Ik vraag of hij erover denkt ooit weer naar zijn dorp in Portugal terug te gaan.

Hij zegt: Daar verlang ik soms naar. Ik denk: dat gaat niet gebeuren.

Maar dat idee is nergens op gebaseerd, het is een gevoel dat meer zegt over mij dan over hem. Ik zal er nooit achter komen of het waar is, behalve natuurlijk wanneer ik nu mijn best ga doen om bevriend met hem te raken. Dan zet ik bewust een wissel om in plaats van wat er van nacht gebeurt op zijn beloop te laten.

Een ver fluitsignaal. De trein zet zich zacht kreunend en met lichte schokjes in beweging. David en ik, we keren ons om, schuiven de deur van onze coupé open en gaan op de plaats zitten die ons is toegewezen. Hij bij de deur, ik schuin tegenover hem bij het raam, mijn rug in de rijrichting, een optie die je in een auto of een vliegtuig meestal niet hebt. 15

Alle zes de zachte stoelen zijn bezet. Daarnet, voor de trein vertrok, hebben de passagiers elkaar toegeknikt. Nu nemen we elkaar nader op. De reis is begonnen, de komende achtenhalf uur zijn we hoe dan ook een gezelschap.

Links naast me zitten twee jongemannen, zo te zien al langer samen onderweg, keurig gekleed in dezelfde gedekte tinten, voorzien van efficiënt geordende bagage. Ze zullen de hele nacht nauwelijks iets zeggen, niets tegen ons, hun medereizigers, en maar een paar woorden tegen elkaar, woorden die klinken als Portugees. Twee Brazilia-

nen ontdekken Europa? Zijn ze broers, minnaars, vrienden? Ook dit zal ik niet te weten komen, ook dit spoor loopt dood, ik schat in dat ik me in hun geval heel stevig zou moeten opdringen om aan meer informatie te komen, iets wat me altijd tegenstaat en in dit geval vermoedelijk op misprijzen en misschien wel op verontwaardiging zou stuiten.

16 Tegenover me, dicht tegen elkaar geleund, een jongen en een meisje, jonge twintigers. Zij met een gezicht dat permanent een lichte verbazing uitdrukt en een T-shirt met de naam van een band die voor haar geboorte al niet meer bestond. Nirvana. De jaren tachtig en negentig zijn in de mode, ik heb ook al pubers met de Ramones op hun borst gezien. Hij is misschien twee of drie jaar ouder, half-lang haar, stoppelbaardje, een blik die je net zo goed open zou kunnen noemen als een beetje dommig. Ik houd het op het eerste. Zij heeft vast een reden om zo verliefd op hem te zijn.

De trein maakt steeds meer snelheid. Er is na Amsterdam nog maar één halte in Nederland, Deventer, onduidelijk waarom. Op het station heb ik wijn en nootjes gekocht. Ik bied ze mijn medereizigers aan. De zwijgzame jongeman wijzen af met een handgebaar, nuffig en kordaat.

David reageert vanuit zijn hoek door zelf een zakje tevoorschijn te trekken en het mij voor te houden. We rui-
len nootjes uit, mijn aanbod wordt zo onderdeel van een
ritueel waarvan de betekenis me ontgaat, misschien iets
met inclusie en diversiteit.

Het verliefde paar kijkt me ongelovig aan. Ongelovig en
opgetogen. Hem interesseert vooral de wijn. Maar hij heeft
geen beker. Ik wijs op het halfvolle flesje frisdrank in zijn
rugzak, hij drinkt het leeg, ik giet de wijn van de grote in
de kleine fles.

17

De twee komen uit Gent, ze zijn in Brussel ingestapt en
gaan voor het eerst naar Berlijn. Of ik weet wat ze er moe-
ten doen, vooral 's avonds. Tresor? Berghain? Namen van
clubs waar ik nooit geweest ben. Ze hadden beter aan
mijn kinderen kunnen vragen wat ze niet mogen missen.
Want ook voor hen is Berlijn niet meer in de eerste plaats
de plek met een beladen geschiedenis maar zoiets als de
partyhoofdstad van Europa. Niet zo wild en zo goedkoop
meer als aan het begin van deze eeuw, maar nog steeds
interessanter dan Londen of Parijs.

II

18 Ik ben de enige Nederlander in ons gezelschap. En dus vast ook de enige die daarnet, starend uit het raam, zoals altijd even een schok voelde bij het passeren van station Amsterdam Muiderpoort. Ik mag graag verkondigen dat de trein de beschaafde manier van reizen is: snel, gerieflijk en efficiënt. Maar iedere techniek heeft haar schaduwkant en voor de treinen in Europa geldt dat wel heel erg. Muiderpoort was de plek vanwaar ruim elfduizend Amsterdamse Joden tijdens de oorlog op transport werden gesteld, eerst naar doorgangskamp Westerbork, vandaar op elkaar geperst in goederenwagens naar vernietigingskampen Sobibor en Auschwitz.

De transporten vonden vaak 's avonds plaats, om niet te veel opzien te baren, en ook andere stations werden wel gebruikt, maar Muiderpoort heeft om de een of ande-

re reden iets extra lugubers, misschien omdat de architectuur zo nadrukkelijk aan de jaren dertig herinnert. Pas in deze eeuw boden de Nederlandse Spoorwegen, hier op dit station, hun excuses aan voor het rijden van de treinen tijdens de Holocaust. Ook excuses aanbieden is in de mode.

Er is een herdenkingsplaquette geplaatst. En in een perkje op het plein voor het station, vlak bij de fietsenstalling, staat nu een onsympathieke roestvrijstalen bank, zo een met leuningen in het midden om te voorkomen dat daklozen of andere ongewenste figuren erop gaan liggen, met een tekst van de Joodse dichter Victor E. van Vriesland erin geponst. Die tekst luidt: 19

Tocht er door hun schimmen
Nog een stroom van lang,
Lang vergeten namen,
Lang vergeten ogen?

Zullen wij nog weten
Dat wij ons vergeten
Zijn vergeten?

Tegen het eerste couplet kun je leunen met je rug, op het tweede kun je zitten, de naam van de dichter staat eron-

der maar is verkeerd gespeld. In minder dan een minuut rijdt de nachttrein het schemerige station in en uit. Staat nu de hele reis in het teken van de oorlog? Als ik er een scenario voor had mogen schrijven had ik het wat rustiger opgebouwd, het thema niet zo abrupt en heftig geïntroduceerd. Maar het is niet anders, als het om de tijd gaat dicteert het spoorboekje nu de loop van het verhaal, daar veranderen de vage woorden van de dichter niets aan.

- 20 Naast de wijn en de nootjes heb ik ook twee boeken meegebracht. Niet tegen het vergeten, eerder om de reis voor mezelf toch een beetje te regisseren. Dat mag best. Het ene is een beduimeld kinderboek dat ik zo ongeveer uit mijn hoofd ken en bewijst dat ik al vroeg gefascineerd was door treinverkeer. Het heet *Die Eisenbahn nach Mückenbrück* en ja, het is in het Duits, de taal van mijn moeder.

Ooit was het mijn lievelingsboek, samen met *Wim is weg*, over een jongetje dat op zijn verjaardag een driewieler krijgt en meteen besluit er de wijde wereld mee in te trekken. Ook het Duitse ‘Gouden Boekje’ dat ik nu een beetje besmuikt uit mijn tas haal (ik weet niet welke indruk het op mijn medepassagiers zal maken) gaat over een spannende reis, een soort wedstrijd zelfs, een race tussen twee stoomtreinen, de een voor grote mensen met